

LAKÓHELYI DIFFERENCIÁLÓDÁS

L. Deben—W. Heinemeijer — D. van der Vaart (szerk.) (1990)
*Residential Differentiation, Centrum voor Grootstedelijk, Onderzoek,
Amsterdam.*

Azon a konferencián, amelynek kötetét most a figyelmükbe ajánlom, amerikai, francia és holland társadalomkutatók adtak találkoztót egymásnak, hogy megvitassák a nagyvárosi népesség térbeli magatartására vonatkozó kutatásaik legújabb eredményeit. Az elhangzott tizenkét előadás szerzői — szociológusok és geográfusok egyaránt — arra a kérdésre igyekeztek választ találni, hogy milyen törvényszerűségek szabályozzák a társadalmi rétegződés térbeli megjelenését.

A lakóhelyi differenciálódás problémája társadalmi csoportok és terek viszonyának problémája. A szociálgeográfia a társadalmi alapfunkciók rendszere útján közelíti meg ezt a viszonyt; értelmezése szerint ezek azok a „láncszemek”, amelyeken keresztül a helyi társadalom egyes csoportjai kifejtik környezetalakító tevékenységüket. A hét alapfunkció — munka, lakás, ellátás, képzés, üdülés, közlekedés-kommunikáció, közösségben élés — gyakorlása a településkörnyezet meghatározott tér-részleteihez kötődik. A lakást ebben az összefüggésben az teszi különlegessé, hogy — mint az életvitellel kapcsolatos mozgások kezdő- és végpontja — az otthon teremti meg a feltételeit valamennyi alapfunkció gyakorlásának. Mivel az emberekben nemcsak a munka, a pihenés, a közösségi lét stb. igénye él, hanem az a törekvés is, hogy ezen igényeket egy számukra elfogadható méretű térségen belül ki is elégíthessék, társadalmi különbségek fejeződnek ki abban, hogy kinek hol — milyen településtípusban, ill. mely településrészben — van az állandó lakóhelye.

Az egyes társadalmi csoportoknak más-más esélyei vannak a lakóköznyezet megválasztására. Kétségtelenül azok a legszabadabban, akik elegendő anyagi erővel rendelkeznek ahhoz, hogy oda költözzenek, ahová akarnak. A szegények, a munkanélküliek vagy a gyermeküket egyedül nevelő szülők ellenben gyakran kényszerhelyzetben döntenek. (Nem véletlen, hogy a kevésbé vonzó belvárosi lakónegyedeket általában azok a kis jövedelmű családok foglalják el, akik számára a munkahely közelsége a meghatározó szempont.) A lakóköznyezettel szembeni igények az emberi életszakaszok függvényében is változnak: az a kertvárosi szomszédság pl., ami a kisgyermekes családok számára vonzó, nem biztos, hogy a magukra maradt idős szülőknek is megfelel.

A nyugat-európai nagyváros szociológiai és geográfiai szempontból egyaránt ideális színtere ilyen jellegű mikrovizsgálatoknak. Az a családtípus, amelyet „hagyományosnak” tekintünk (szülők és gyermekek együttélése), még ahhoz a városhoz alkalmazkodott, amelynek az ipar és a kereskedelem volt a gazdasági alapja. Érthető, hogy a tercier szektor meghatározóvá válása „új” családtípusok (gyermektelen házaspárok, egyszemélyes háztartások, gyermeküket egyedül nevelő szülők stb.) megjelenésével jár. A „hagyományos” összetételű és az „új” típusú családok nemcsak életmódjukat tekintve különböznek egymástól, hanem otthonuk hollétét illetően is. Míg az előbbieket általában a szuburbán övezeteket részesítik előnyben, az utóbbiak — s

az amszterdami tanácskozás előadásainak űk a főszereplői — többnyire belvárosi lakókörnyezetben élnek.

A konferencia-kötetet a négy előre felkért előadó tanulmányai nyitják; valamennyien más-más országból jöttek. Gondolatmenetüket már csak azért is érdemes megismerni, mert a holland kutatók előadásai kivétel nélkül az általuk felvetett problémákhoz kapcsolódnak.

B. BERRY, a texasi egyetem professzora, Dallas-Fort Worth példáján mutatja be, hogyan változott meg a nagyvárosi „társadalmi mozaik” 1950—1980 között (16—71 o.). A konferencia, célkitűzésének megfelelően, elsősorban azokat a térszerkezeti különbségeket elemzi, amelyeket az etnikai kisebbségek emancipációja, az életkori sajátosságok és a szegénység hoznak létre. Dolgozata módszertani szempontból is figyelmet érdemel: ízelítőt ad abból, hogy milyen lehetőségek rejlenek a szociálgeográfiai térképezésben. Az ANDERIESEN-REIJNDORP szerzőpáros (Amszterdam) hasonlóképpen értelmezi tér és társadalom viszonyát, csak űk egy városrészt vesznek vizsgálat alá: Amszterdam és Rotterdam slum-övezetét (202—213 o.). Kik lakják ma az egykori munkásnegyedeket és miért költöztek ide ezek az emberek? Vajon még mindig a szegénység és a korlátozott lehetőségek jele az, ha valaki slum-jellegű lakókörnyezetben él? Reprezentatív felmérésük választ ad ezekre a kérdésekre.

L. BRUNT (Amszterdam) mondandóját így summázhatnám: esszé a szegénységről (72—86 o.). Ez a téma nemcsak azért időszerű, mert Hollandiában is egyre nő a munkanélküliek aránya — 1980—1985 között megháromszorozódott a számuk! —, hanem azért is, mert az „új” szegénység minőségileg különbözik a „régitől”. Szegénynek lenni ugyanis a mai Nyugat-Európában nem annyira társadalmi elszigeteltséget, mint inkább egyfajta

kiszolgáltatottságot, a jóléti államtól való függőséget jelent. Két előadás is folytatja a megkezdett gondolatmenetet: az egyik egy társadalmi csoportot, a másik egy jelenséget mutat be. G. ENGBERSEN (Utrecht) rotterdami esettanulmányából megtudjuk, hogy a tartós munkanélküliséggel küszködők fiatalabb nemzedékei hogyan alkalmazkodnak ehhez az állapothoz és milyen „túlélési stratégiákkal” próbálnak kitörni belőle (224—234 o.). E. VAN KEMPEN és I. TEIJMANT (Amszterdam) írásának témája: a kilakoltatás mint az adósság-felhalmozás utolsó stádiuma (214—223 o.).

Vidékre költözni vagy a nagyvárosban maradni? — teszi fel a kérdést a nyugdíjasok dilemmájáról szólva F. CRIBIER (Franciaország). A harmadik „kulcs-előadás” szerzője — egy párizsi mikrovizsgálat tapasztalatait összegezve — az idősök két nemzedékének térbeli magatartását hasonlítja össze a lakás-helyzet és a családtagokkal való kapcsolat függvényében (87—106 o.). Az öregkori migráció a témája F. THISSEN és M. WONG dolgozatának is (164—185 o.), űk azonban nem szociológiai, hanem földrajzi szempontok szerint határozták meg a kérdezettek körét. A két amszterdami kutató ugyanis arra volt kíváncsi, hogy milyen hatással van a költözési, ill. maradási szándékra az urbánus, és hogyan befolyásolja azt a rurális lakókörnyezet. P. HOUBEN-t (Delft) a legidősebbek (*the old-old*) szociális ellátásának problémája foglalkoztatja. Írása nemcsak helyzetelemzés, hanem programajánlat is egy, a rászorulóknak igényeit messzemenően figyelembe vevő „innovációs központ” megszervezésére (186—201 o.).

A negyedik felkért előadó Angliából érkezett. L. McDOWELL arra vállalkozott, hogy bemutassa, hogyan alakította át a „hagyományos” családszerkezetet a női emancipáció, s az „új” típusú háztartások tagjainak milyen

igényeik és milyen esélyeik vannak a lakáshoz jutáshoz (107—135 o.). Kutatásainak létjogosultságát mi sem indokolja jobban, mint a következő tény: az ideálisnak tekintett családmódel (dolgozó férj, háztartásbeli feleség és két iskolás korú gyermek) a mai brit háztartásoknak csupán 8%-át teszi ki, a várostervezés és a lakáspolitiká számára azonban még mindig az ő igényeik a meghatározóak. Ami a hollandiai párhuzamokat illeti, R. VAN ENGELSDORP GASTELAARS és J. VIJGEN (Amszterdam) előadása kíváncsok az első helyre: ők egy időmérleg-vizsgálat tükrében rajzolják meg az „emancipált” háztartások életmódjának térbeliségét (136—163 o.). A két keresővel rendelkező családok és a gyermeküket egyedül nevelő szülők életstílusáról még többet is megtudunk J. DROOGLEVER, ill.

L. KARSTEN dolgozatából (235—244., 245—257 o.).

A holland társadalomkutatóknak jó alkalmat nyújtott ez a konferencia arra, hogy tudományos eredményeiket a nemzetközi színvonalhoz mérjék. A kitekintés lehetősége — hála az amszterdami egyetemnek, amely felvállalta a kötet kiadását — magyar kollégáik számára is adott. Nemcsak az angol nyelven elhangzott előadásokból lehet ötleteket meríteni; hasznos információkkal szolgálhat a sok színvonalas ábra és táblázat, valamint az egyes tanulmányokhoz kapcsolódó irodalomjegyzék is.

Legyen ez ajánlás a társadalom térbelisége iránt érdeklődő szociológusok és a társadalmi problémákra érzékeny geográfusok számára.

Duró Annamária

TÉR ÉS TÁRSADALOM

— Legyen a TÉT a TÁRSa